

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

Растислав В. Петровић: АДАМ БОГОСАВЉЕВИЋ, Београд 1972, 185

Упорно трагајући за новим подацима из живота и политичког рада А. Богосављевића, Петровић је написао у нашој историографији до сада најцеловитију биографију овог сељачког трибуна. Ослањајући се на белешке и скупштинске записнике, новине, архивску документацију министарства Србије, Народне скупштине, Велике школе, на преостале локалне списе из места у којима је Богосављевић живео, научне радове из српске историје друге половине XIX века и публицистику, Петровић је допуњавао ранија сазнања, отклањао увржене заблуде и разрешавао контраверзе које су се временом плеле око Адамове личности, улога у јавном животу и порекла идеја које је исповедао.

Петровићу је овај рад првенац, али се то уопште не би рекло ценећи по успешном распореду материје, прецизности казивања, савесном утврђивању чињеница. Рад открива колико је Петровића архивско трагање занело, а личност Богосављевића освојила. Критички однос Петровића према неким ранијим схватањима о Адаму Богосављевићу и његовом животу, идеолошким погледима и утицају на радикалски покрет у Србији, одбрана је писца да не подлегне идеализацији његовог лика. Петровић страсно осећа за личност која је предмет теме, али успешно чува дистанцу истраживача.

Рад има биографске одлике. Писац прати Адама Богосављевића од рођења у Копривници, у Тимочној крајини, близу Неготина и Зајечара, преко школовања у родном месту и касније у Београду. По жељи оца — механиције, Адам се 1858. „запутио“ у Београд и уписао у

припремни разред тек основане Трговачке школе. После завршене гимназије Адам се у јесен 1864. уписује на Филозофски факултет Велике школе. Тешко докучиви и самим тим шкрти подаци, до којих писац долази мукотрпним путем реконструкције, оживљују успелу школску каријеру А. Богосављевића. Школовање Богосављевића приказује се у оквиру развоја Србије, „активне националне политике“ Михаила Обреновића, појаве слободоумних идеја које међу студентима шире либерали, све учесталијих захтева за већом улогом Народне скупштине. Већ тада, припадајући напредном студентском покрету, Адам је схватио да бирократија представља силу која кочи друштвени прогрес и којој се могу супротставити само сељаци. Он је тада „уместо пера изабрао мотику“. Напустио је школу да би се посветио земљорадњи („најузвишенијем занимању“) и просвећивању народа.

У поглављу о Адамовом животу и школовању Петровић је исправио до сада неколико укорених чињеница: Богосављевић није рођен 1844. већ 1843; поред гимназије, завршио је и трговачку школу; тврдило се да Адам није никада тражио државну службу, али истраживање Петровића доказује супротно.

Петровић каже да у животу Адама Богосављевића има нешто што подсећа на „руске народњаке“. Тешко се отети уверењу да је Петровић пропустио да још више развије овај део монографије, упуштајући се у дубљу анализу њихове сличности и разлика.

Идеологија Адама Богосављевића и његови политички погледи и-

спитивали су се на основу анализе његових иступања у Народној скупштини. Петровић, међутим, анализира и његов чланак „Глас са села“, објављен у неколико наставака у листу „Исток“ 1873. године. У том чланку он је изложио своје „антибироградске назоре“. „Античиновнички став је опсесија Адамова, као и свих сељака“. Износи се и идеје Адама Богосављевића о земљорадњи и њеном унапређивању, које је саопштавао преко листа „Тежак“, почев од 1869. године. Писац истиче да је Адам примером и пропагандом утицао на унапређење пољопривредне производње у Тимочкој крајини. Сељаци родне Копривнице и околних места имали су предрасуде о школованом човеку у својој средини, сматрајући га једно време странцем. Убрзо је овај „сељак-филозоф“ био прихваћен, што му је отворило пут у политички живот: прво председник општине, а од 1874. Адам је и народни посланик.

У Народној скупштини Адам Богосављевић је припадао одборској већини која је тражила општинске самоуправе, одвајање полиције од судства, унапређење просвете и војске, да се зајамчи слобода збора, итд. Мешају се социјални захтеви са захтевима политичког либерализма. Петровић анализира ове погледе у чијој основи стоји љута сељачка нетрпељивост према чиновничком слоју, бирократији скупој држави. Полазећи од претпоставке да сељак издржава државу, Адамова група иступа против плата полицајцима, за укидање владичанских звања; напада цркву као бирократску установу; тражи да манастирска добра постану општенародна. Најзначајнији је предлог да се смање чиновничке плате и пензије. Свођење чиновничког апарата на минимум и „појефтињавање“ државне управе свакако нису били реални, па ни оригинални захтеви. Адам Богосављевић није био теоретичар, већ практичар; није био револуционар, него реформатор; као мислилац није оригиналан, али је показивао исконску снагу у борби за приме-

ну својих идеја; као што је Св. Марковић остварио утицај на омладину, интелигенцију и градске занатлијске слојеве, тако је и Адам Богосављевић деловао на сељаштво. Поред сељачког (социјалног) програма Адамова група је значајно утицала и на развој политичког либерализма у Србији.

Пратећи А. Богосављевића у скупштинама Србије, Петровић је истовремено давао пресек развоја српбијанског парламентаризма. Скупштина изабрана 1874. има у развоју парламентаризма посебно место, јер је у њој први пут постављено питање поверења влади; кнез се послужио уставним правом да распусти скупштину; први пут у Народној скупштини се јавља радикалска група. За афирмацију радикалских идеја значајна је Народна скупштина изабрана за период 1875—1878. Радикали су се у Народној скупштини служили методом интерпелација и предлога. Они су почетак („претеча“) Радикалне странке. Вођа групе је А. Богосављевић, чије карактерне црте, говорничка својства и политичко понашање Петровић сажима на странама 117—118. Последице њиховог рада и иступања показује и чињеница да су либерали у Народној скупштини 1875—78. потпуно заборавили на конзервативце пред „навалом Адамових интерпелација“. Адам Богосављевић је у Народну скупштину поново изабран за период 1878—1881. Ухапшен 17. марта 1880. у Зајечару, није изишао жив из затвора. Петровић је рашчишћено питање његове смрти; он изричито тврди да Адам није отрован, али посебно обрађује настојања Н. Пашића да остане сумња, јер је тиме компромитовао либерале. Поред А. Богосављевића, трагична је судбина других скупштинских радикала: Јеврем Марковић је стрељан, Ранко Тајсић полудео, Милија Миловановић није смео да борави у месту рођења.

Петровић је у монографији о Адаму Богосављевићу скинуо с дневног реда историјске науке још два питања.

Према подацима Петровића, А. Богосављевић се коначно определио за помоћ устанку и улазак Србије у рат. Он је страховао да ће влада, ако се зарати, омогућити богаћење чиновника и њихов појачани притисак на сељаштво, који би онда поднели сав терет рата, па се залагао да се скупштини преда сва власт, како би могла да ради на спровођењу реформи у земљи. Кнез Милан је оценио Скупштински одбор који је остао уз владу да је контролише као јакобински Одбор јавног спаса.

Петровић се одредио и према питању: да ли је и колико Адам био под утицајем С. Марковића. Он одбацује доста распрострањено мишљење да је тај утицај био „снажан“. Адам Богосављевић се јавио пре С. Марковића, Но, не треба искључити, каже Петровић, да су идеје С. Марковића утицале на А.

Богосављевића, али не сматра да је Адам из Светозаревог учења изоставио „социјалистички а преузео антибюрократски, сељачко-радикалски програм“. По њему, Адам је деловао „упоредо са Светозарем, али независно од њега и у идејном и у практично-политичком погледу“.

Петровићеву монографију допуњују аналитички предговор Ј. Миљевића и неколико значајних документационих прилога.

Овај заокружени рад о Адаму Богосављевићу истовремено је и успела студија о снажном сељачком покрету који се јавља седамдесетих година, којему печат дају Адам и његови саборци, припремајући, уздицањем свести сељака, терен за појаву највеће политичке странке у Србији XIX века.

Б. Петрановић

Христо Андонов Пољански: ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И ЊЕГОВО ВРЕМЕ, „Мисла“, Скопје 1972.

Историја македонског национално-ослободилачког покрета последње деценије 19. и с почетка 20. вијека тешко би се могла разумјети без дубљег познавања биографије Гоце Делчева (1872—1903), најистакнутијег духовног вође македонског народа, човјека и револуционара који је удахнуо свјеже револуционарне идеје читавом покрету и трасирао правац националног ослобођења Македонаца. У борби за афирмацију ослободилачке идеје и читавог револуционарног покрета македонског народа, ова личност представља изузетну појаву, која је својом револуционарном практичном и умном снагом бљеснула у том покрету почетком 90-их година прошлог вијека и пуних 10 година снажно утицала на стварање нове македонске историје.

Желећи да ширем кругу читалаца представи грандиозну фигуру Делчева, и то у вријеме када је масовно слављена 100-годишњица његовог рођења, Христо Андонов Пољански написао је једно ријетко значајно и занимљиво биограф-

ско дјело о овом револуционару и његовом времену, биографију која чини синтезу досадашњих сазнања и научних резултата до којих је дошла историјска наука у Македонији о овом бурном периоду националноослободилачког покрета, чији је циљ био ослобођење македонског народа и стварање његове независне државе.

Пољански је успио да, држећи се научног метода, створи занимљиво литерарно-историјско шtivo, подједнако интересантно за историчара и ширу читалачку јавност. Главног јунака македонског ослободилачког покрета представио је на једноставан, аутентичан и афирмативан начин, излажући његову временски кратку али подацима врло богату биографију; Вријеме када се Делчев појавио на историјској позорници било је изузетно сложено за политички и друштвено-економски живот македонског народа. Оно је пуно друштвено-политичких и економских конфликта на Балкану, посебно у оном дијелу који се развијао у тијесним